

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 70

Fylke: Sogn og Fjordane,

Tilleggsspørsmålnr.

Herad: Selje

Emne: Fra robåt og sei til motor. Bygdelag: Stadlandet

Oppskr. av: Ole Kr. P. Fure

Gard: Indre Fure

(adresse): Drage.

G.nr. 48 Br.nr. 1.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

SVAR

Ro-og seil=båter var det vanlige fremkomstmiddel helt frem til 1907, og delvis længe der etter også. Størrelsen av båterne var så forskjellig, fra "færing" til "femkjeipinger" og "otringer"- og "möringer".

Disse siste, "möringer" var trolig en type som var innført fra Möre og Romsdal Fylke. Disse möringerne var helst store båter som benyttet for det meste seil til fremdrift. Möringer kaltes de fordi de hadde "skandekk", d.v.s. opp=på øverste kant av øverste bordgang, hadde de et ca. 10-15 cm bredt bord som lå på skrå innover og et tyndt "vannbord" påspikret innvendig, ca. 5 cm. opp om skråbordet. i profil så dette nogenlunde slik ut.

Mandskapet på disse möringene var 5 mann som var fordelt etter visse regler under seil og arbeid. Under roing, sat der to og to mann gjevndides frem i baugen, og rodde med hver sin åre to årer på hver side, mens 5-te mann stod bak i båten med roret i en hånd mens han "skotet" med den andre "Skotet" d.v.s. hjalp til å ro, men skuet fra seg, i motsetning til å dra tilseg åren når man ror.

Jeg husker på tre slike möringer fra Selje, men var for ung dengang til å ha kjentskap til detaljer. En av möringerne hadde to master, d.v.s. den var forsynt med "mesan" under seilføringen. Jeg skal muligens skaffe nærmere opplysninger om disse senere.

De mer vanlige båter var femkjeipinger, båter med fem par årer, og "firrödinger" firroinger, med 4 par årer. Dertil "seksringer" treromsbåter med 3 par årer og tilslutt "færing" med to par årer.

Til fiskebruk var det de tre største av disse som bruktes til vanlig, etter som det hövde med mannskapsstyrken. På en femkjeiping, femromsbåt, var der 6 mann, på en 4-romsbåt var der 5 mann og en tre-romsbåt tre til fire mann.

Femkjeiping: her kaltes rommene forfra: Store andovsrommet, lille-andovet,- store sigla,- lillesigla og styrerrommet. I styrerrommet måtte der aldrig finnes fisk eller annen last. Rommet måtte være ryddigt for at man kunne "öse" ut sjö som kom inn i båt, ved lekasje, trekking av redskaper, eller sjöskvalp. Her var styrmannens plass. Forrommet blev også kaldt "kjemperommet" og den sterkeste mann hadde her sin plass, han måtte også være den mest pålitelige av mannskapet dog untatt styrmannen. Så kom i neste

rom forfra, de to mann som reknes for de ringeste - en med hver sin åre, og i rom 3 og 4 vandte karer. Arbeidsfordelingen, skiftedes man om på sjøen, med undtakelse av at ringeste mann når dette var en såkalt "skårunge" alltid måtte sidde bak i akterskoten å legge "kulene" eller kavlen- (flöyt på garna). Her var også som regel værste plassen for de som hadde sjösyken, "sjöverken"- men det letteste arbeidet.

Under seil, var hver mann på sin plass, i sitt rom. vanlig seil var "halseseil", et seil hvor fokk og storseil var i et. Masten stod i storsigla, midtrommet, med 3 vant på hver side og stag forover. Masten skulle ha en helling bakover (akterover) i toppen og noget opp i mot högd, (til den siden vinden kom fra). Seilet blev gjort fast til "draget" det taug som det blev heist opp med. En böyle av ener, som var festet til seilråen med den ene ende, blev lagt rundt masten og bundet fast i andre enden, for at seilet skulle følge masten. Denne böyle kalles for "rakken". På større båter som femkjeipinger bruktes et taug med bugten om råen, så var der tred innpå noen små runde treknøtter som så blev lagt rundt måsten og begge tauenderne festet i råen. De runde treknøtter skulle så rulle opp etter masten så "rakken" ikke satte seg fast.

Foreste hjørne av seilet kaltes "halsen" og den som passet den, "halsekar". Hans arbeid var ikke så vanskelig men måtte holde god utkik. Midt på seilet i underkant var et taug som kalles "kabben" det tjener både som "storseilhals" og "fokkeskaut". Dette sattes fast til et spant i båten. "Seiåskautet" var det styrmannen som dirigerte. Midt i seilet var der et taug som var slik inrettet at seilet kunne trekkes sammen. på femkjeipinger var der to slike taug, disse kalles "handsyfte" eller "prier". Kjempemannen hadde ansvaret for det største av disse. Mannen i midtrommet heiste seilet sammen med mannen i lillesiglen. Draget, det tau seilet blev heist opp med, blev så festet under en "kjeip" i storesiglen på en slik måte at man med et lite rykk kunne få "draget" löst for firing av seilet.

Styrmannen komanderte: "Inn med seilet" da skulle kjempemannen dra i "Handsöftet" eller prieren. Blev det kommandert, "set seil" så skulle seilet fires ned samtidig som handsyftet hales inn, - "sett seil" til styrmannen sier "nokk" så er det "opp med seilet" fra styrmannen. Slike ordrer kan komme i hurtig rekkefølge om vinden er sterk.

Hvis det er gjevne karer ombord i en båt, så blir det alltid konferanser om et eller annet, alle sier sin mening, og flertalet seirer som "regel". Er situasjonen slik at der må tas hurtige avgjørelser er det alltid ordrer fra styrmannen som lystres.

Dette forholdet er stort sett det samme på alle størrelser av robotene, både seiling, roing og enighet.

"Hansing", var liksom slutt da jeg begynte å ro fiske, så det kjenner jeg bare av flygtige omtale, og kan ikke gjengi noget pålidelig.

Skikk og bruk.

Min første vinter, var 1911, jeg var da ikke mer end $13\frac{1}{2}$ år. Jeg skulle være andovsmann til min far og en nåbo. Disse to 60 åringene, hadde

en leikar fra Nordfjord,, og jeg skulle så være 4-de mann på en tre-romsbåt. Mit arbeid bestod i å med årene å holde båten opp mot vinden og på plass så garnlænken under trekking stod loddrett ned gjenem sjøen. Det var meget jeg dengang som "skårunge" måtte vogte meg for, så naboen ikke fikk forstor moro. "Sute" kalte man en rull som blev satt ned på båtripen for å trekke garna over. Hadde jeg ikke tatt denne av, før vi kom i land, så var det straff sa $\frac{1}{2}$ naboen. Det vanlige var - 1 pegl brennevin/- ikke så å forstå at jeg måtte innfri dette, men det var stadig samme ordkvædet: Nå må du ut med en pegl brennevin, eller med andre ord: nå har du ikke passet på å gjøre det du skal, og det var en skam liksom.

Hadde jeg ikke tatt "seilspyten" festet i halen på seilet ut av hullet i båtripen, var det samme forseelse. To år senere, var jeg lotkar, og da var naboen ennå mer påpasselig, og da jeg var kjæmpemann fra da av, var det mer å ta seg i vare for så han ikke fikk for stor moro. Far sa selvfølgelig ikke så meget. Det var alltid samrådighet om alle ting, man foretok seg, og slik har jeg fått inntryk av at det har vært over alt.

Jeg tror, at "skårungens" retter og plikter, var minimale i dette århundrede, det var bare gamle skikker der blev snakket om, uten å praktisere dem.

Opplæringen kunne være så forskjellig, var det en liten unggutt så fik han et lett arbeid og var det en stor sterk unggutt fikk han tyngre arbeid, f. eks. å trekke garn sammen med en annen. Så måtte han se på hvad de andre foretok seg, og litt etter hvert ta snart det ene og snart det andre arbeidet. År 1917 var første året jeg førte robåt, en treromsbåt, seksering, vi var 4 mann, og i 1920 fører av motorbåt, 40 fots kutter.

II. Første motorbåt.

Den første motorbåt som kom til Stadlandet, blev innkjøpt fra Romsdalen i mai 1907, av Elias Th. Leganget og hans bror Peder Th. Leganger. Det var en dekket kutter på 33 fot, med 4 hk. motor "*Rapp*". De lånte penger til kjøpet. Elias lever ennå. Neste båt kom også til Leganger eller Sjøstad, og fra samme sted, innkjøpt av 4 mann, Johan, Peder, Severin og Daniel Sjøstad. (de er alle døde). Det var en dekket kutter på 37 fot med 6 hk. motor. Dette var motorer som blev utrangert av Romsdölingerne for å anskaffe nye.

Den første motorbåt syd for Stadlandet, blev innkjøpt til Selje sentrum, i 1908, av Josef Grytting, Ole Hove, Hans Hove, Emil Dybedal og Mathias Hamre. Det var en kutter med 8 hk. Gidion motor.

På samme tid blev der anskaffet en motorbåt på Drage, min nabobygd, av Ole P. Drage og Gullik Hoddevik. Det var en såkaldt "möringsbåt" som de fikk påbygget i Volda på Sunnmøre, og innsatt en 4 hk. "Alfa"motor i. Dette var de første motorer på felte heromkring.

I söre del av Selje hered, kom der en motor i 1906, innkjøpt av Sivert Osmundvåg og Ole P. Fure.

mai Gidion motor 8hk.

14351

Ole P. Fure, var en fetter av far.

Mens de andre lånte penger, var Ole P. Fure en velstandsmann som skaffet midler til kjøpet av denne siste båten.

Alle disse menn blev reknet som foregangsmenn og med få undtakelser var de med i heredstyret. Hvor de fikk kjentskap til motoren, var trolig ved reiser til byerne med klipfisken om sommeren. De var alle född i bygda med undtakelse av Ole P. Fure som omkring 1900 flyttet fra Ytre Fure, (ytrest på sydsiden av Stad,) til Osmundvåg der han kjøpte handel stedet med alle husmandsplasserne.

Av disse foregangsmenn er det bare Elias Leanger og Ole P. Drage, som nå lever, omkring 75-80 år gamle.

De som kjøpte motoren av andre, fikk nogen undervisning, og så kom erfaringen av seg selv litt etter kvart. De gamle firtakts moterene var ikke så vanskelige å fa til å gå, men endel klus blev det nå likevel. De kunne av og til ligge å drive i time vis mens motoren blev skrudd sönder og sammen. Men der kom hurtig motorkyndige folk som så sin fordel i å opprette servisestasjoner.

Grunnen var vel i de fleste tilfelle, at det var lange veier til fiskefeltet, langt å ro i motvind og ikke alltid godt å seile. Dertil kom vel innteresen for noe nytt. Som regel var det lag som för hadde rod fiske på samme båt

Motoren blev brukt alltid, og lite eller ikke seil.

Tiderne dengang vil jeg karaktisere som, normale. Det var ikke store inntekter, men heller ikke store utgifter. Folk la seg opp penger og hadde penger i banken. Det var ikke så meget å bruke pengene til, folk var mer nöysomme, og de som ikke holdt seg til sterke drikke, var som regel velstandsfolk.

Den föerste motorbåt i min bygd, blev anskaffet av min nabo og meg i fellesskap. Det var en åpen båt bygget for motor i Nordfjord, av Ole Sande, far til stortemplar Ola Sande. Motoren var en 4 hk. type "Stabil" bensinmotor, anskaffelsesår 1918. Forholdene her var slik at vi måtte sette båten på land hver dag, da vi ikke har havn. Denne båten 22 fot lang blev benyttet bare som erindsbåt, frem til 1930, da jeg overtok båten og naboen motoren. Båten fikk ny motor, en brukt "Nogva" motor 3 hk. og blev benyttet til fiskebåt, til 1936 da den blev solgt til Ytre Fure der den er i bruk ennå.

I 1919 kjøpte min bror, en nabo og jeg en dekket motor fra Sunnmöte på 40 fot med 14 hk. "Gangerols" motor i.- og stasjonerte da på Klostrevågen, på Selja ved St.Sunniva kloster, til 1930. da vi solgte den.

Motoren blev godt mottatt, det jeg kjenner til. Det eneste som folk ikke likte, var at de som hadde motor brukte grovere redskaper, og når så disse grove redskaper kom ned på småbåtredskaperne var det vanskelig med håndmakt å ta opp redskaperne. Dette voldte litt friksjon, men ellers så mann opp til de som hadde fåt motorbåter. Hörte aldrig om at motoren skremte fisken. Ingen protester og ingen resolusjoner det jeg kjenner til.

III. Etter at motoren kom. Virkningene.

Virkningene må karakteriseres som revolusjonerende. Arbeidsforholdene blev stort sett de samme, med den forskjell, at før var det som regel de eldre som førte båten, men nå hendte det av og til at ynstemann førte motoren. Ja, sogar var der kvinner som styrde både båt og maskin.

Båtmannskapene var de samme, stort sett, men det forekom at enkelte eigde båten og leigde folk på % eller fast løn. Manskpet var fra 4 til 6 mann nå ~~sp~~ som før.

Under trekking av garn, blev det f.eks. diskutert hvor man skulle sette garna på nytt, hvor alle blev hørt og resultatet bestemt. Det hendte nok at eldre gikk under komando av yngre. Det var ikke alle som hadde samme intelligens, der kunne være eldre folk som var greie til å utføre arbeid, men hadde lite skjön på andre ting, før som nå. Disse er alltid fornöyet og stoler på sin fører.

Jo, jeg kjenner mange tilfelle der folk fortstte å "røfiske" på dekket motorbåt, ja, åpne motorbåter også, - etter at de ville vært forgamle til å ro på ro- og seilbåter. Arbeidet på motorbåter blev meget lettere. Trekking av garn f. eks. foregikk ved "spel" med motorkraft, mot før med håndmakt. Man kunne slippe å ro veiene. o.l.

Ro- og seilbåter er nå omtrent forsvunnet. Femkjeipinger og firroinger finnes omtrent ikke igjen, det jeg vet, og sekseringer forsvinner litt etter hvert. Seilene blir borte, ennå finnes et og annet i gjen i naustene. De fleste sekseringer har nå fått innsatt motor og brukes til småfiske. Ja, til og med mange feringer, to-mansbåter har fått motor, og flere har "påhengsmotor". Folket er avvennet med å ro, og småfiske drives meget mere lønsomt end med middels store motorbåter (30 - 50 fot) Manskpet på små båter er fra 1 til 5 mann etter forholdene. Under hummerfiske 1 og 2 mann. *Lurtis mener det ikke er hamp*

Fiskerne er inne i motorens tidsalder.

IV. Andre tekniske nyheter i kyst-bygdene

Mens man frem til 1900, brukte seljekavl til flöyt på garna, og da gikk over til glaskuler, glas-kavl, benyttet nå tildels plastringer til flöyt. Disse plastringer har den fordel, at de er ferdige til å festes til garnet mens glaskuler måtte bindes inn i et nett, og dette tok tid. Like så tålte glaskuler ikke stöt uten å knuses. Der finnes også i handelen plastkuler, men jeg tror de er lite i bruk ennå.

I stor utstrekning er der tatt ibruk "nylongarn" og disse har vist sin overlegenhet i fangst av fisk, serlig når det er lite fisk. Det er første året vi benytter nylongarn, men vi kommer ikke mer til å kjøpe garn av hamp eller bomull. Nå har jeg hengende en mengde garn, som er 90 kanskje 100 år, hjemmespundet av hamp, med seljekavl, og nå kommer de andre garna av senere dato (1955-56) til å fa holde selskap i nausttaket. Bare nylongarn heretter.

14361

Av andre tekniske nyheter kan nevnes, "~~st~~" "svenskepilken". De gamle pilker og "rykker" er forsvunnet fra fiskebåtene, og henger i naustene av og til som museumsgjenstande. "Risörpilken" var også frempå, det var en metalstang ca. 15 cm lang $2/1/2$ toms rundjern-tykkelse, og skråd i begge ender. Denne pilk er ikke blitt populær, og har lite slått i gjennem.

En ny hummerteine er oppfunnet av smed Humborstad i Målöy, og har revolusjonert hummerfisket helt. Det er en kuleformet sjelett av streng nr. 6, som blir kjædd med not. oppe er en inngang for hummeren, av selvarbeidet trespiler, eller av plast som smeden skaffer. Smed Humborstad sveiser sammen sjelettet og fiskerne ordner resten. Så fester man en ca. 3 4 kg. sten i bunnen og teinen er ferdig. agn som vanlig etter hummeren. Men en a to mann hadde 30-40 vanlige teiner har man nå 100 og mer av disse. De settes på liner og fisker mange gange bedre end de gamle, som nå ligger på naustlemmen som suvinir.

Om båterne har jeg skrevet sist i forrige avsnitt.

Av gamle fiskeredskaper har jeg en hel del, som tildels er 100 år gamle, tildels slikt som ikke mer finnes i bygde her omkring.